

др Радмила Васић,
доцент Правног факултета у Београду

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ МЕТОДОЛОШКИХ СХВАТАЊА ПРОФЕСОРА СТЕВАНА ВРАЧАРА

Књига *Преиспитивања правне методологије - Наговештаји државно-правог интегрализма* Стевана Врачара садржи четири стотине седам страница интензивног текста. Ако се остави по страни "главна" садржина књиге и позорност задржи само на садржају у техничком смислу, уочиће се да то већ јесте прича за себе. То је прича човека који ништа не препушта случају, па ни ову књигу не пушта у свет без пригодне пратње. Случајан читалац биће му на овоме захвалан, али упућен, у које писац ових редака себе можда сасвим неоправдано сврстава, остао је лишен задовољства да сам закључује о ономе што професор Врачар тако педантно и предано нуди. Поменути текстови, један претходан и други пратећи, у којима аутор говори о својим списима, времену у којем су настали, начину и разлозима окупљања у једну књигу, руководној идеји и будућој намери, одвраћа намерника да о претпостављеном односу аутора према делу изрекне суд према интимном осећању. Јер, представљање ове књиге јесте згодна прилика да се професору Врачару узврати на пажњу коју је у стручном и педагошком раду указивао генерацијама оних који су од њега учили.

Стеван Врачар је објавио велики број радова - чланака, расправа и дискусија. Неки од њих су не само по обиму, већ много више по продубљености, монографске нарави. Готово да нема области значајне за теорију и филозофију права у коју професор Врачар није одважно ушао. У тој тематској и проблемској шароликости он једнако успешно гради своје ставове када се бави неким проблемом зарад његових осветљавања и када приказује, боље рећи анализује, учења других аутора. У овој другој групи истичу се радови о Слободану Јовановићу и Густаву Радбруху (Radbruch) који су, не сви, објављени у овој књизи. Ваља поменути још по много чему изванредан трактат штампан у трећој свесци Зборника за теорију права САНУ под називом *Аксел Хегестрем - Оснивач скандинавског правног реализма*, јер избор ове теме добро показује склоност аутора да одомаћеном дугогодишњем догматичком схватању права придружи и овај научни хоризонт.

Ако се овом обиљу тема дода још сазнање о истоврсним методолошким поступцима које користи и истрајном и доследном развијању својих почетних убеђења - о чему сведоче и наслови коришћени

у овој књизи: "клица", "плодови", "растиње" - може се закључити да је Стеван Врачар изградио сопствену теорију државе и права. Иако није формално уобличена и без обзира на то што је аутор скромно означава само као "наговештаје", ова теорија има сасвим препознатљива обележја. Уз ризик од огромног осиромашивања, могу се скицирати њени обриси.

На први поглед, већ, може се уочити да Стеван Врачар изражава неповерење према тековинама традиционалне и владајуће јуриспруденције оличене у нормативизму, боље рећи према крајностима и претеривањима које нормативизам показује и као правна мисао и као правна пракса. Дефиниција којом се право одређује као скуп норми заштићених државним апаратом принуде је - према Врачаревом мишљењу - "нејасна" јер је појам норме неодређен иако се претпоставља као познат (1). Право је - према његовом мишљењу - сложен феномен састављен од низа елемената повезаних у јединство у којем норме представљају само један његов вид. Право је саставни део друштвеног поретка - појава стварног друштвеног живота - и зато се реална страна права у одређивању његовог бића не сме занемарити. Правни фактицизам, додуше, осветљава овај елемент права, али супротстављајући се правном нормативизму, када право одређује као мноштво "фактичких ситуација", "правних понашања људи" или "друштвених односа" занемарујући правне норме, показује - према Врачаревом мишљењу - исту врсту једностраности и искључивости (2). Правна стварност, зато, захтева од правне науке да право проучава као тоталитет. Нормативитет и фактицитет не искључују један други већ, напротив, заједно представљају стварност права, само његове различите моменте, међусобно се преплићу и допуњавају. Право схваћено као реалитет или "реалитет у праву" - како сам аутор каже - изражава везу између нормативног и фактичког, преко које се једино исправно може сазнати суштина права као јединствене творевине (3).

Право је "реалан" и "специфичан нормативни поредак везан за државу која га заштићује и с којом заједно служи вршењу процеса политичког конституисања глобалног друштва", представљајући, у исто време, израз "доминације одређене класе (у класном друштву) или (...) израз координације група и појединаца (у бескласном друштву)" (4).

Извори права - према Врачаревом мишљењу - нису само општи акти неголи и нормативни факти под којима подразумева "све облике чињеничног, најчешће дифузног, али довољно проверљивог и уверљивог, успостављања и егзистирања једне правне норме (или мањег броја)" (5). Као облици правног нормирања, "нормативни (ф)акти" представљају елементе државно-правног поретка, и то његов важан део,

(1) Појам права са становишта теорије и позитивноправних дисциплина - Тезе за дискусију, "Анали Правног факултета у Београду", број 3-4, 1963, стр. 448.

(2) Правни фактицизам Вилхелма Лундстета, Зборник за теорију права САНУ, свеска I, Београд, 1978, стр. 155.

(3) Ibid., стр. 158.

(4) Појам права..., стр. 449, 524.

(5) Нормативни (ф)акти социјалистичког државноправног поретка, у: Извори права у самоуправном социјалистичком друштву, Београд, "Савремена администрација", 1976, стр. 16.

али не и право у целини. У састав права као нормативног поретка, поред аката и норми, у систематско јединство повезују се још и субјекти, њихова понашања, међусобни односи, "извесне" чињенице и инструменти заштите.

У свеукупности правне сутруктуре глобалног друштва могуће је уочити појавни и суштински део. Први представља такозвано позитивно право, које као организовано доношење аката, вршење и заштита норми, јесте творевина свесног и рационалног деловања. Иза њега и у њему постоји и делује један "специфичан реалитет" који Врачар именује као "пропис у реалности" (6). Ово природно право јесте "историјски и цивилизацијски-културно нужно" право, у односу на које се утврђује ваљаност позитивног права (7).

Конструкција "државно-правни поредак" изражава дијалектичко и организационо јединство државе и права. Држава и право, додуше, задржавају извесну самосталност, али је њихово прожимање у погледу структуре и функције претежно. Основ повезаности државе и права лежи у процесу политичког конституисања глобалног друштва. Држава, при том, представља средство, а право форму тог конституисања.

"Држава је" - према Врачаревом мишљењу - "једна друштвена творевина која се састоји из комплекса специфичних делатности које обавља издиференцирана група људи", али је као правна установа од те групе људи издвојена, као и од глобалног друштва чије "јединство" и "целовитост" одржава (8). Основне карактеристике државе јесу јавна власт, сувереност и монопол принуде.

Принудом којом располаже, држава пружа заштиту праву које сама не ствара. Тако држава обезбеђује сталну и нужну везу са правом. Модерна држава тежи да буде правна, иако то није увек. Када је држава "стављена у оквир права", боље рећи када је "прожета (...) правом, па и испуњена правношћу", остварена је идеја "правне државе", што на други, далеко важнији, начин показује везаност државе за право (9).

Врачар државу и право види као својеврсну надградњу на одређеној друштвеној основи. Социјално-економска основа одређује, као историјску могућност, настанак, уобличавање и развој државе и права. Ипак, непосредна детерминанта државе и права јесте процес политичког конституисања друштва а не класни сукоб.

Право као нормативан поредак и држава као основна и примарна организација служе задовољавању реалних потреба заједнице у чијем оквиру постоје. Отуда се друштвена функција државе и права показује као "преображена потреба" друштва (10).

Како глобално друштво може имати класни и бескласни тип структуре, то се и функција државно-правног поретка, ако се за критеријум узме однос према доминантним друштвеним групама, може одре-

(6) Упоришта "марксистичког јуснатурализма", Марксистичка мисао, Београд, 1/1987, стр. 1-27, 2/1987, стр. 22-52.

(7) Ibid., стр. 56, 57.

(8) *Социјална садржина функције државноправног поретка*, Београд, "Савез удружења правника Југославије", 1965, стр. 22.

(9) *Корелација "правне државе" и "државног права"*, у: *Правна држава - порекло и будућност једне идеје*, Београд, Правни факултет у Београду - Центар за публикације и Немачки културни и информативни центар Београд, 1991, стр. 23.

(10) *Социјална садржина функције...*, стр. 100.

дити као класна и друштвена. Интересни карактер функције државе и права огледа се у заштити и остварењу интереса владајуће класе у класним друштвима или општег добра у социјалистичком друштвеном систему, у којем, истини за вољу, постоје друштвени слојеви и групе, али не и теоријске претпоставке за успостављање доминације.

Захваљујући марксизму, неким немарксистичким теоријама и социолошким истраживањима друштва, показала се неоснованом тврдња о држави и праву као представницима општег интереса у класном друштву. Класни интерес - пише аутор - не искључује "постојање и извесних манифестација друштвеног интереса, али то у сваком случају представља акциденцију и споредан, узгредан део у садржини функције државно-правног поретка" (11).

Врачаревом теоријском оштроумљу не промиче да се једино методом синтетичке генерализације могу изградити појмови државе и права који одговарају стварности. Отуда је не само сврсисходно неголи и неизбежно уважавање резултата свих релевантних научних дисциплина, нарочито социологије и политикологије. То, дакако, значи да се у теоријску правну науку прикладно морају укључити социолошко-политиколошки појмови.

Ауторову одважност да осветли "периферију" правног феномена у времену у којем је привилегована мисао о праву била изражена легалистичко-нормативном једначином поткрепљују истраживања психичког подручја у праву и претресања резултата до којих је правна наука у свету на овом плану дошла. Указивање пажње психичким процесима који учествују у стварању и примени права за Врачара је "разумљиво и неизбежно" (12). Јер, поред тога што се психичким актима обезбеђује целокупно функционисање права, за одређена психичка стања право везује значајне претпоставке и последице као што су ваљаност правног акта, постојање кривичног дела, природа и степен одговорности, тежина санкције и томе слично. Исто тако, не сме се занемарити индивидуални "осећај за правду" као реалан психички феномен који на теоријско-правном и филозофскоправном нивоу може послужити као ваљан супститут за вечну и непроменљиву правду коју промовише класична јуснатуралистичка доктрина "(...) Сагледавање психичких феномена у склопу друштвене целине, њихова повезаност са осталим и најважнијим елементима друштвеног живота битно је допринело" - пише Врачар - "осећању да су они незаобилазни ако се тежи потпуном објашњењу права" (13). Више од осећања, Врачареву теорију државе и права прожима уверење да је државно-правни поредак комплексан ентитет који се може разумети једино ако се уважи његова природа као својервно јединство идејних, социјалних и психичких момената.

* * *

Иако ова скица даје тек скромну могућност увида у сазнајноводеће принципе и назоре човека преданог науци и занесеног њома, познаваоцима списа и живе речи професора Врачара неће бити тешко да се

(11) Ibid., стр. 166.

(12) *Заснивање психоаналитичке јуриспруденције*, у: Преиспитивања правне методологије - Наговештаји државно-правног интегрализма, Београд, "Научна књига", стр. 235.

(13) Ibidem.

сложе да је основна одлика његовог начина мишљења недогматичност. Не постоје прихваћене "истине" о држави и праву које професор Врачар неће савесно изложити сумњи, не зарад сумње саме неголи због сазнања другог и другачијег, сакривеног или можда отераног у мрак да чека нека боља времена. Тако он у позитивном праву види тек податак феноменалног света. Право није само закон. Нису то ни само писани акти нити фактичка нормативност. Оно је реалност ("реалитет") која обухвата бројне чињенице социјалног живота и унутрашњег индивидуалног проживљавања. О тој реалности он закључује промишљено, а затим такве закључке развија доследно, остајући веран својим првим опредељењима. Зато у теорији сазнања пристаје само на интегрализам.

Промишљеност и педантност огледају се у томе што своје судове не изриче (о)лако. Његови текстови препуни су метафора и синтагми које о томе сведоче. Више од тога, довољно је погледати изразе којима су насловљене теме у овој књизи - "преиспитивање", "наговештаји", "можда", "жаришта", "могућности" - па да се уочи брижљивост са којом гради и отвореност којој смера његова теорија државе и права.

Не постоје ауторитети - традиција, владајуће мишљење или личност - којима ће се Стеван Врачар приклонити а да их претходно помно не осмотри. Као год што је "идеолошки непокоран" - како сам каже - тако исто је и истраживачки самосталан. Сваки смисао слободе му је важан. А закони слободе, у то се мора веровати, довољни су свима и зато су јачи од свега.

Дилему да ли је неправду лакше трпети или чинити, када постоје само ове две могућности, часни људи немају. Они знају да само једно могу. Зато склад између личних убеђења и научних погледа јесте доминантна вредност Врачаревог јавног деловања, а наука, нема сумње, јесте јавни посао. Овај склад задуго ће бити узор како лично достојанство и постојаност стручних уверења могу ићи укорак.